

Јовица Аћин

КАФКА, УМЕТНИК ФРАГМЕНТОВАЊА

Уводна напомена о изгубљеном и нађеном

У рукама вам је сад, у овим *Пољима*, неколико Кафкиних записа који су били изгубљени или затурени, али су ипак откривени. Ту су кратке приче и аутономни фрагменти.

Свако од нас ће добити прилику да доспе до својих последњих година, а тад ће вероватно искусити случај губљења ствари. Или су изгубљене или само загубљене, а онда нађене, најжалост, само неке, извесне никад неће бити. Кафкин случај, у погледу његових рукописа, још је за његове потоће читаоце неугоднији. Рукописи су се не само губили него их је писац и сам уништавао. То се догађало подједнако до појаве смртоносне туберкулозе код Кафке, у лето 1917. године, а затим и до његове смрти, крајем пролећа 1924. Многи његови списи настали до 1911. године нису преживели пишчеву „чистку”. Неколико хиљада редака, које је концем 1912. године слао свом пријатељу Оскару Полаку, такође је заувек изгубљено. Исти удес је заде-сио и, по пишчевим речима, „потпуно некорисну” верзију, око двеста страница, романа *Несћала особа*. У свом дневнику бележи да је одбацио, испрециртавао, неповратно се одрекао готово свега што је написао током 1910. године, те да је тако, у тој „планини” папира, нестало пет пута више од свега што му је остало од написаног до тог тренутка у животу. У марту, две године касније, поново бележи да је спалио „многе старе одурне папире”. Једино су преживели дужи текстови, наиме две верзије приче „Опис борбе” и фрагменти такозованих „Припрема за свадбу на селу”. А и то нам је остало само зато што их је Кафка већ био дао пријатељу Максу Броду на читање, а овај је одбио да наведене текстове, слутећи да ће и они завршити као пепео, икад врати писцу. У периоду од јесени 1917. године, кад је болест почела у њему да пламти, срећом је његов такозовани *Дневник* имао и улогу радних свезака, па се у њима сачувало прилично приповедних записа, нацрта, заметака и фрагментата. А опет су рукописи спаљивани. Из болесничке постеље захтевао је од Доре, пријатељице која је била уз њега до смрти, да њему наочиглед спаљује хрпе његових исписаних свезака, јер се основано бојао да му захтев неће бити извршен уколико не буде, као сведок и творац, то гледао. Дора је успела нешто да сачува. Доцније ће јој те рукописе, после Кафкине смрти, нацистичка тајна полиција Гестапо одузети, па ни то до данас није пронађено. У сваком случају, кад се осврнемо, огроман број текстова је изгубљен, а само је мањи део њих пронађен.

Кафкина рукописна оставштина објављена је у критичком издању његовог сачуваног дела. Ти нађени рукописи (око 1100 страница текста), чија је хронологија настанка мање-више успешно утврђена, објављени су 1992. и 1993, под насловом *Nachgelassene Schriften und Fragmente I* (рукописи до јесени 1917) и *Nachgelassene Schriften und Fragmente II* (рукописи од 1916. до 1924). У толерантнијем смислу израза, то су били и моји изворници за превод, при чему сам се, разумљиво, трудио да колико год могу сачувам спонтану и не увек језички беспрекорну природу оригиналних

текстова. Невелики избор који је пред вама поглавито је из периода болести, али ту је и неколико ранијих записа. То су, пре свега, читљиве приче, а за које се не може рећи да ли им је евентуални наставак изгубљен, ненаписан или је аутор желео да буде баш тако како јесте – наоко незавршено или фрагментарно. Кад читамо ову прозу, без икаквог оклевања можемо да је доживљавамо као творевину велемајстора фрагментарног писања. После тога ћемо, верујем, схватити да је ломност, чак и ломљивост, Кафкиног писања одлика која од нас изискује да фрагментарно својство његовог дела узимамо најозбиљније, да је оно неодвојиви део његовог приповедачког идентитета.

1.

Колико год да је писано о Францу Кафки, а писано је заслужено више него о иједном другом писцу, у покушајима да његово дело и његов унутрашњи живот буду објашњени, он је остао и остаје бесконачан задатак за одгонетање.

2.

Сва тројица великих грчких трагичких песника писала су о Филоктету, а сачувана је само Софоклова драма, писана у време Пелопонеског рата. То је једна од седам доступних Софоклових трагедија. Њена радња се одиграва у Тројанском рату после свих догађаја опеваних у Хомеровој *Илијади*, али пре лукавог ратног изума – Тројанског коња. Пред смрт, Херакле је желео да буде жив спаљен. Али нико није хтео да запали посмртну ломачу осим Филоктета. Зато је умирући Херакле поклонио Филоктету свој лук и стреле. Филоктет је затим пошао са грчком војском на Троју. Али пошто је босоног ходао по светом тлу Аполоновог храма на острвцу Хрис (које више не постоји, или га је певач измислио, овако или онако потонуло је као Атлантида, па као и она постоји само још као географски назив који значи Златно острво), недалеко од Лемна, уједе га за ногу гуја отровница. Рана се дала на зло, њен задах је био ужасан, а причињавала му је и огроман бол. Филоктета у непрестаној агонији оставише на Лемну да болује, грчка војска, на челу с Одисејем и обојицом синова микенског краља Атреја, Агамемноном и Менелајем, отплови до Троје да је освоји и похара. Троја се, међутим, није дала. Рат је трајао већ годинама. Грцима је освајачки полет почео да опада. Али ухватили су Хелена, једног од синова тројанског краља. Хелен је (брат близанац пророчице Касандре), иначе благ и добротив по природи, био видовњак и прорекао је Грцима да зидове Троје неће срушити без помоћи Филоктета, врхунског стрелца, и Херакловог лука. Зато Одисеј одлучи да се врати на Лемно. Са собом је повео и Неоптолема, Ахиловог сина, надајући се да ће тако лакше придобити Филоктета, јер је овај, са својом гнојном и отвореном раном, смртно замрзео Одисеја и Грке зато што је био остављен. Клета рана заправо постаје погон трагедије. Она је подтекст који преузима на себе енергију избора и одлучивања којом су текст и његово писање малтене судбински предодређени.

Са Филоктетом започиње митологија и књижевност отворене ране и рањеног тела, а антиципира се и рањено Христово тело на крсту. У доба криза, с друге стране, као одјек на фрактуру у историји, на књижевност ране се најдалекосежније надовезује фрагментовање. Поетика фрагмента најснажније се буди у романтизму, са Фридрихом Шлегелом, Новалисом и Клајстом, а са делом потоњег аутора Кафка се зближава управо кроз писање као чин фрагментовања.

3.

За Кафку није било живота без писања. Очигледно је да тај процес прометања живота у књижевност, али никад дословно, није био без романтичких елемената. И он је цео свој живот провео у „пискарању”, како је у један мах, у *Дневнику*, сам назвао своје писање. Заиста, он исписује на хиљаде фрагмената, приповедних одломака, нацрта, заметака, дневничких записа, као да одбија исписивање неког великог и наводно целовитог дела. Фрагментовање је код њега и писање љубавних писама, а фрагментарне конструкције су и његови романи, који су написани онако како нам је описао изградњу Великог кинеског зида: делови тог зида су подизани као кад сејемо зрневље, разбацујемо га на све стране.

4.

Систем фрагментоване конструкције – *Изградња Кинеског зида*.

5.

Сваки фрагмент који испише само је „неповезани елемент”, поверава нам поново у свом *Дневнику*, „сваки комадић повести лута, лишен извора и завичаја, повсуда, онако како га већ непознати пут нанесе, и то увек у смеру супротном од саме повести”. Тај тип писања доиста личи на сам живот. У њему су грчеви, промашаји и ништа што би живот објаснило, а ипак је јасно да у том писању почивају неодго-нетнуте тајне живота. Такво писање заправо нема краја ни циља, није вођено покло-њењем икаквом богу или било каквом моћном оцу, али је бременито невиђеном одговорношћу, јер води непрестани дијалог са смрћу, како је о Кафки писао Морис Бланшо.

Постоји успомена коју Кафка наводи и која параболично указује на спрегу фрагментовања, одговорности и, напослетку, писања упркос свему, с прихватањем бола који то писање прати. И та успомена је, дабоме, тек фрагмент, с тим да морамо знати да је у сваком Кафкином фрагменту скривена далекосежна прича. Таква је и следећа успомена о себи као несрећном добротвору, а у њој нам се писац непосредно обраћа.

Једном, када сам још био дечачић, добио сам новчић од гесеи крајцара, шестшак, и био сам врло несћриљив да га дам сћарици просјацињи која је седела између Сћаројрадској

прошла дуж леђа тачно испод коже, а да месо није ни оштетила. Није било ни крви. Кад је мач пажљиво извучен, видело се да је од реза кроз који је сечиво било забодено остала само једва приметна пукотина. Приповедач је, како сугерише, тај тешки и скупоцени мач заправо понео из свог сна. Кафка је несумњиво волео дело Хајнриха фон Клајста. Често је ишчитавао његове кратке приче и анегдоте. У једној од њих прича се о случају војника рањеног у бици на Рајни 1792. године. Испалењено зрно га је погодило у груди, па је затим прошло кроз његово тело између коже и меса и напослетку изишло на доњем крају кичме. Војник је преживео, баш као и приповедач из Кафкине приче. Тај немогући случај с Клајстовим војником налазимо да је могао бити узор и за Кафкин један од малочас споменутих записа у овој књизи, онај о мачу, а који почиње речима *С двојицом пријатеља...* Али оно што Кафка и Клајст деле јесте управо искуство ране. Присуство ране се код Кафке јавља у свакојаким фигурама и трансфигурацијама. На многим местима у његовим дневничким записима посведочен је тај двосмислени однос према рани, озледи, било каквом одступању од нормалног тела. Рана га истовремено одбија и привлачи. Његова рањена плућа постала су унеколико извор његовог писања. Од тренутка кад је почео да искашљава крв, никад није био плоднији. Али тада му није било толико стало до постизања целине, до довршавања његовог списатељског тела. Све као да је остало неокончано. Приче су готово неумитно настајале у фрагментима. Расејавале се, биле разметнуте кости, расуто бреме. Ране су често попримале и вид сна. Кафка је сневао као смртно рањени човек. Рана је код њега симптом жеље коју је преображавао у сажете приче или фрагменте. Чак и приче које је објавио за живота могли бисмо да читамо као фрагменте. Кад у њима постоји нека рана, рецимо као што је тело Грегора Самсе, у причи „Преображај”, рањено, или тело војника у причи о казненој колонији, она доприноси фрагментацији тела, управо као што изазива и фрагментацију дела. Фрагмент је дубоко укореван Кафкин књижевни облик. Он своје приче лишава контекста и тако их у исти мах универсализује и чини самосталним и недокучивим. Његово приповедање је, у неку руку, уметност рањеног тела. Оно је ту као да би само да документује неку рану, извесну кризу која проговара из незавршених текстова. Отуда читање његових прича и фрагмената, зашто не бисмо рекли, протиче првенствено између њихове коже и њиховог меса, при чему су и кожа и месо само фантомски елементи текста, али Кафкина рана у њима је, као што већ знамо, стварна. Ако бисмо запитали самог писца о томе, он би оћутао, јер је желео да нас поштеди.

8.

Укратко. Прозни фрагменти су попут рањених прича. Они су дубоке посеко-тине у телу изложеном насиљу, па сугеришу кризу у историји. Фрагмент, крик из дубина несвесног у човековом бићу.

Фрагменти као да су исписани из сна и кошмара. Попут су хиперболичких визија из коматонозног стања. То су текстови чији је контекст изгубљен, и зато им сваки контекст паше.

У томе бисмо могли да видимо домете Кафкине поетике фрагмента. Фрактуре постоји код Кафке у свему: не само у писању него и у његовим размишљањима о свету и животу, при чему он одбија свако филозофирање и психологизовање. Ево и примера за текстуру фрагмента, који налазимо у запису приче о Прометеју прикованом за стену на Кавказу. У њој је евоцирано преображавање ране у фрагмент, а Прометејева дужност да подноси понављану муку бива разграђена.

Прича нам саопштава четири различите верзије грчког предања. Последња говори о замору традиције која губи смисао, разлог и оправдање. У њој је видљив кључ. Кафка завршава причу следећим речима: *Насџуџио је умор од оноџа шџо је џосџало безразложно. Уморили су се боџови, орлови. Рана се уморно заџворила. Не-обџашњива сџеновиџа џланина је осџала заџонеџка.*

Богови су се уморили, орлови су се уморили, па чак и сама рана. Све се затворило, али зато се сама прича амбивалентно отвара, јер планина остаје жива и неодгонетнута. Затворена Прометејева рана као да је пренесена у отвореност текста. То је отвореност која је незаобилазна у Кафкиној поетици фрагмента.